Een nieuwe omgang met het koloniale verleden

De verbreding van de Duitse herdenkingscultuur

Achtergrond - 10 februari 2023 - Auteur: Merlijn Schoonenboom

Ineens gaat het snel: ‘Wij zijn hier om het onrecht weer goed te maken’, zei de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Annalena Baerbock op 20 december in de Nigeriaanse hoofdstad Ajuba. Twintig bronzen Benin-beelden bracht Baerbock mee, nadat in juli al de volledige eigendomsrechten van alle ruim 1100 Benin-beelden in Duitse musea aan Nigeria waren overgedragen. Maar waar komt deze Duitse bereidwilligheid ineens vandaan?

De historische beelden uit het voormalige koninkrijk Benin zijn de afgelopen tien jaar een van de bekendste symbolen geworden van de Europese discussie over de restitutie van koloniaal erfgoed. Er bevinden zich ongeveer vijfduizend van deze beelden in Europa, Duitsland is nu het eerste land dat zoveel van deze objecten teruggeeft. Het statement is duidelijk: met het teruggeven van Nigeriaans cultuurgoed is er volgens Baerbock (de Groenen) een nieuwe omgang met het koloniale verleden aangebroken. Duitsland erkent volgens de minister zijn eigen ‘donkere rol’ tussen 1888 en 1918 in het Europese kolonialisme en ‘het enorme leed dat het in delen van Afrika heeft veroorzaakt’.

Maar met zoveel mooie woorden zou je haast vergeten dat het Duitse politieke standpunt over de teruggave van de Benin-bronzen decennialang tegengesteld was. De beelden werden juist níet als koloniale roofkunst beschouwd. De Brítten hadden de beelden uit Afrika geroofd, maar de Duitsers hadden ze legitiem van hen gekocht. En waar konden ze beter geconserveerd worden dan in een Duits museum?

Een van de meest genoemde verklaringen waarom de Duitse omgang met deze objecten in korte tijd zo is veranderd, is de komst van het nieuwe etnografische museum in het midden van Berlijn sinds 2020. Het museum is deel van het Humboldt Forum, dat zich in het heropgebouwde Berlijnse stadsslot bevindt. De herbouw van dit voormalige keizerlijke paleis is altijd zeer omstreden geweest, maar met het plan voor het Humboldt Forum binnenin leek er in 2002 een geschikte politieke boodschap gevonden: met bontgekleurde objecten uit Afrika, Azië en Oceanië moest dit museum ‘de dialoog der culturen’ in het centrum van

de hoofdstad centraal stellen. Het moest de 21ste-eeuwse Duitse ‘Weltoffenheit’ aan de wereld laten zien, een tegenhanger van het 20ste-eeuwse Duitse verleden van twee wereldoorlogen en de Holocaust.

> De naderende opening van het Humboldt Forum bleek een katalysator

Pas toen de bouw van het Humboldt Forum in 2017 bijna klaar was, viel ineens de schaduw van het koloniale verleden over dit prestigeproject. In de Duitse wetenschappelijke wereld speelde het debat over het relatief korte koloniale verleden weliswaar al twee decennia, maar een brede publieke discussie erover ontbrak. De naderende opening van het Humboldt Forum bleek een katalysator. Onder druk van een uiterst kritische publieke discussie en met de komst van Hartmut Dorgerloh als nieuwe directeur in 2019, kwam de ‘Aufarbeitung’ van het koloniale verleden voorop te staan. Op deze beladen locatie kon Duitsland zich geen morele onduidelijkheden veroorloven; de laatste keizer Wilhelm II was er de laatste bewoner, maar uitgerekend hij was ook verantwoordelijk voor de koloniale genocide op de Herero en Nama in Afrika.

Toch is de opening van het Humboldt Forum niet de enige oorzaak van de snelle Duitse koersverandering. De politieke discussies over het kolonialisme zijn niet los te zien van de invloed van ‘migratie en globalisering’ op de Duitse samenleving, stelt de Duitse japanoloog Sebastian Conrad in het tijdschrift Merkur. De Duitse herdenkingscultuur is in beweging geraakt, omdat de samenleving als geheel óók in beweging is. Het land is in korte tijd multicultureler geworden dan het tien jaar geleden nog was.

> 'Nieuwe bevolkingsgroepen vragen aandacht voor andere delen van de geschiedenis'

Nieuwe bevolkingsgroepen vragen aandacht voor andere delen van de geschiedenis dan alleen die van de Duitse ‘meerderheid’, zegt Conrad. De invloed van de vele verhitte internationale discussies over deze multiculturele samenleving, zoals in de Verenigde Staten rond de Black Lives Matter-beweging, blijkt een tweede cruciale factor voor de snelle omslag in de Duitse publieke opinie.

De omgang met de Benin-beelden in het Humboldt Forum is het duidelijkste voorbeeld van de snelheid waarmee deze maatschappelijke veranderingen voor een nieuwe politieke koers hebben gezorgd: in 2019 werden de beelden nog trots als een voorproefje van het nieuwe etnologische museum tentoongesteld, maar bij de opening van het Humboldt Forum in 2020 waren ze afwezig omdat de eigendomskwestie te onduidelijk werd gevonden.

De voorgaande regering-Merkel, met een christen-democratische staatsminister voor Cultuur, stelde in 2021 nog voor om slechts een deel van de 1100 beelden terug te geven, maar met de komst van de nieuwe regering-Scholz met Groenen-politicus Claudia Roth als staatsminister van Cultuur en Baerbock als minister van Buitenlandse Zaken, is er in 2022 besloten ze allemaal terug te geven. De beelden zijn nu eigendom van Nigeria, die ze in bruikleen aan Berlijn heeft gegeven.

> Dit nieuwe debat over de herdenkingscultuur wordt inmiddels al de 'Historikerstreit 2.0' genoemd

In die zin loopt de Duitse politieke besluitvorming in 2023 parallel met die in andere westerse landen, inclusief Nederland, waar het koloniale verleden ook nu pas in het centrum van het publieke debat is aangekomen. Maar Duitsland is toch ook weer fundamenteel anders dan de andere landen. De afgelopen decennia heeft het land er net alles aan gedaan om de schuld aan de Holocaust een plek te geven. Met de nieuwe aandacht voor het koloniale verleden is nu de vraag gerezen wat de plek van deze 'nieuwe' schuld ten opzichte van de 'oude' Duitse schuld is.

Dit nieuwe debat over de herdenkingscultuur wordt inmiddels al de '*Historikerstreit 2.0*' genoemd. De term verwijst naar de geruchtmakende discussie van midden jaren tachtig over de betekenis van de Holocaust in de Duitse geschiedenis. Maar de inzet van linkse onderzoekers is nu niet, zoals destijds, dat er te weinig aandacht voor de Holocaust is. Nu schrijft de Australische genocide-onderzoeker Dirk Moses dat de Duitse samenleving juist te sterk vasthoudt aan de historische 'eenmaligheid' van de Holocaust, wat de herdenking aan koloniale misdaden in de weg staat. Alleen als het land inziet dat het Duitse racisme niet beperkt is tot de periode tussen 1933 en 1945, vindt Afrika-kenner Jürgen Zimmermann, kan hedendaags racisme pas echt zinvol worden aangepakt.

De felheid van de tweede *Historikerstreit* heeft zelfs de 92-jarige Jürgen Habermas, een van de hoofdrolspelers van de eerste *Historikerstreit*, ertoe gebracht zich erover uit te spreken. Nee, zegt Habermas, de Holocaust zal zijn cruciale positie in de Duitse herdenkingscultuur niet verliezen, maar de herinnering aan het 'tot voor kort verdrongen' koloniale verleden is volgens hem wél een 'belangrijke aanvulling' binnen de Duitse herdenkingscultuur. De politiek heeft de middenweg van Habermas dankbaar omarmd. Bondspresident Frank-Walter Steinmeier ging in zijn openingsrede van het etnografische museum expliciet in op het voorstel over de 'verbreding' van de herdenkingscultuur. De herinning aan de Holocaust is 'deel van onze identiteit', zei Steinmeier, maar

staat een ‘empathische en bewuste herinnering aan andere onrechtvaardigheden, ander leed niet in de weg’.

In het etnografische museum in Berlijn zal komende jaren blijken hoe dit nieuwe aspect van de Duitse herdenkingscultuur er uit zal gaan zien. Een ding staat in ieder geval al wel vast: Duitsland doet er in het voormalige keizerlijke paleis alles aan om zich aan de rest van de wereld als het meest vooruitstrevende land in de omgang met het koloniale verleden te laten zien.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:
https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/54025/een-nieuwe-omgang-met-het-koloniale-verleden